

К. І. КЛИМОВА*

АРХІВНА НАУКА В УКРАЇНІ: “ПЕРІОД ВИПРОБУВАНЬ”.

Матяш І. *Архівознавство : методологічні засади та історія розвитку* / Ірина Матяш. – К. : Видавн. дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. – 515 с.

Отримавши нове видання¹ з історії й теорії архівної науки з претензійною назвою і метою – дослідити “розвиток архівознавства *в сьмі*” [! тут і далі курсив і підкреслення наші – К. К.], промовистим грифом (Національна академія наук, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського), рекомендацією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо його використання в якості *навчального посібника* для студентів вищих навчальних закладів та солідним обсягом, ми очікували від Автора власної системи поглядів, відкриттів, новаторських методологічних підходів до висвітлення теоретичних засад архівістики. Ірина Матяш – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, в арсеналі якої близько 400 наукових праць (якщо вірити статистичним даним на обкладинці монографії), мала продемонструвати вправність у дослідницькому ремеслі.

Зазвичай кожна рецензія на наукову працю починається з характеристики позитивних аспектів, окреслення *особистого внеску* Автора у дослідження теми. Ми свідомо залишаємо за рамками нашої рецензії глорифікаційні моменти і віддаємо їх на відкуп вправним рецензентам, які нерідко пишуть *на замовлення* лише *схвальні відгуки*².

У рецензії на одну із публікацій Автора в історичному часописі³, характеризуючи зміст останньої, де превалювало “творче використання” праць попередників у формі *пляріаму*, мали місце проблеми з перекладами іншомовних праць та неточності фактографічного порядку, ми зазначали: “...мова йшла про статтю обсягом усього в 11 сторінок (!).

* Климova Катерина Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри державного управління Київського національного університету культури і мистецтв.

Залишається тільки гадати, *щоб* би *чекало* на читача, якби йшлося про книжку...”⁴.

Передбачувані очікування

В основу рецензованої монографії покладено наукові праці Автора, написані впродовж 1999–2010 рр. і презентовані на сторінках архівної та історичної періодики, довідкових видань, навчальних посібників, та матеріали одноосібного дослідження на тему “Архівознавство: теоретичні проблеми та прикладні аспекти”, яке виконувалося відповідно до плану науково-дослідної роботи на 2009–2010 рр. Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (с. 16).

Одразу зазначимо: існує певна невизначеність щодо *виду* даного *видання* і такої видової ознаки як цільове і читацьке призначення. За цією ознакою видання поділяються на такі види: *наукові, навчальні, довідкові* тощо⁵. Виникає питання: чи може *монографія*, в основу якої “покладено опубліковані *наукові* праці автора” і “матеріали одноосібного *дослідження*”, бути використана як *навчальний посібник* для студентів вищих навчальних закладів? Ознайомлення з виданням дає підстави стверджувати, що воно не відповідає канонічним вимогам до такого специфічного виду видань як навчальні посібники.

Монографічне дослідження варте було б уваги в *якості фактографічного джерела* “для архівознавців, істориків, викладачів, студентів вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться історією архівної науки” (як зазначено в короткій анотації до видання), якби не помилки, якими рясніє видання, та суттєві хиби в трактуванні джерел, висвітленні історичних фактів. Ми не будемо детально зупинятися на аналізі Авторського тексту, дотримуючись послідовності розділів і параграфів. Спробуємо лише узагальнити суттєві недоліки, невідповідності, а то й ляпсуси на кшталт “монастир **Сер-Жермен**” (с. 145), французький король **Пилип** Красивий (с. 161), м. **Олександрія** в Єгипті (с. 69), французький архівіст Р. де **Сан-Жуан** (с. 207 – Régis de **Saint-Jouan**).

При означенні мети, завдань і результатів дослідження Автор, як і належить, наголосила на тих проблемах, які *не вдалося охопити* і висвітлити в даній роботі. Йдеться про те, що здійснити дослідження про розвиток архівознавчої думки в Австрії, Болгарії, Великій Британії, Італії, Іспанії, Німеччині та інших країнах “у межах однієї праці не видавалося можливим” (с. 15). А далі зазначено: “Автор цієї праці свідомий того, що *проблема, порушена в кожному її параграфі* та наукова творчість видатних представників архівної науки різних країн, *може стати об’єктом окремого наукового дослідження*” (с. 16).

Однак наважимося висловити свою думку стосовно того, *щоб* “не видавалося можливим” здійснити у рамках однієї праці. Якщо анотація до монографії “програмує” читача з’ясувати “розвиток архівознавства

в світі, його загальні тенденції та *національні особливості*”, то, зазвичай, не обійтися без студіювання архівознавчих шкіл Великої Британії, Німеччини, Італії, Іспанії, сучасної архівістики США та Канади, країн Азії. Саме на впливі Німеччини, де продукувалися “ідеї наукової організації архівів та реєстратур і зароджувалася архівна наука”, неодноразово наголошує Автор (сс. 19, 49, 165, 367).

Вибір країн для висвітлення “національних особливостей розвитку архівної науки” – Франція, Польща, Росія, США, Україна – дійсно є “*невипадковим*” (с. 14). Розвиток архівістики *саме цих країн* найбільш репрезентований в архівознавчій літературі, здебільшого у статтях, монографіях, дисертаційних дослідженнях, реферативних оглядах російських архівістів. Неважко переконатися в цьому, коли подивитися на бібліографію до параграфу 2.2. (Розвиток архівної науки у Франції). Дослідницький текст про французьке архівознавство супроводжують посилання на праці В. Агеєвої (Прозорової), Н. Бржостовської, О. Володажченко, О. Кальсіної, І. Любименко, Є. Старостіна, Т. Хорхордіної (хоч, власне, йдеться не про історіографію французького архівознавства). Годі шукати посилань на праці знакових фігур у сучасній французькій архівістиці – Б. Галлана (Bruno Galland), М.-А. Шабен (Marie-Anne Chabin), К. Сібіль (Claire Sibille). Не згаданий і останній підручник з архівознавства, виданий Асоціацією французьких архівістів “*Abrégé d’archivistique. Principes et pratiques du métier d’archivist*” (Paris, 2004. 274 p.; 2-е éd. 2007. 320 p.).

Аналіз праць архівістів Брюно Дельма (традиційно у працях російських архівістів пишуть – Брюно Дельмас), Мішеля Дюшена, П’єра-Франсуа Фурньє, Ерве Бастьєна, Робера-Анрі Ботьє (його ніхто, крім Автора, не називає Робертом – сс. 32, 75, 202), Іва Перотена базується на дослідженнях О. А. Кальсіної (*Французское архивоведение: история, теория, методология (конец XIX века – XX век)*: Дисс. ... канд. ист. наук. – М., 2004) та Є. В. Старостіна (*Зарубежное архивоведение: проблемы истории, теории и методологии*. – М., 1997).

Характеристика “*національних особливостей*” розвитку архівознавства в тій чи іншій країні неможлива без встановлення спільних та відмінних ознак, що забезпечать порівняння таких явищ як “архівознавчі школи”. Зіставивши п’ять об’єктів (архівістика Франції, Польщі, Росії, США та України – принцип відбору ми уже пояснили), автор не вказала тих ознак, які детермінують саме ці “національні особливості” і не зазначила специфіку архівознавчих шкіл в широкому контексті розвитку архівістики. Історико-компаративний підхід у вивченні зарубіжного і вітчизняного архівознавства підмінений коротким реферуванням праць архівістів та висвітленням подій архівного життя (у хронологічній послідовності) окремо взятої країни (сс. 189–384).

Може викликати подив і той факт, що історію архівістики Франції Автор починає з 14 ст. (“перші вказівки щодо організації королівського

архіву та каталоги і реєстри документів державного значення” – с. 189), *витоки* архівної науки в Росії окреслює початком 17 ст. (“укладання перших описів архівних документів в архіві Посольського приказу” – с. 262), разом з тим, формування і розвиток архівної науки на українських теренах пов’язує з початком 20 ст. (1917–1931 рр.) – “золотої доби” українського архівознавства (улюблена метафора Авторки. Принагідно нагадаємо, що “блискучий”, “славетний” – “*glorieux*” період французької архівістики пов’язують лише з 1970-ми рр.).

Правда, невеликий абзац відведено діяльності губернських учених архівних комісій (ГУАК), які, на переконання Автора, *заклали “підґрунтя”* для зародження українського архівознавства” і з *діяльністю яких пов’язує імена корифеїв історичної науки*: М. Владимирського-Буданова, М. Іванишева, В. Іконникова, І. Каманіна, О. Левицького, І. Новицького та ін. (с. 347). Виникає питання: з якими ГУАК “тісно пов’язана” діяльність Миколи Дмитровича Іванишева (1811–1874) та Івана Петровича Новицького (1844–1890), якщо вони померли до створення цих комісій? Хіба що І. Новицький “захопив” за життя три роки діяльності Таврійської УАК, але ні професійна діяльність, ні власні уподобання не пов’язували його з краєзнавством Криму.

Ще одна контроверсійна теза, яку не можна оминати. Автор пише, що діяльність вищеназваних діячів “була аналогічною до перших кроків європейської архівної науки у XVIII ст.” (с. 347). Таке враження, що І. Матяш зовсім проігнорувала ту широку палітру архівознавчих питань, які доводилося вирішувати цим “корифеям історичної науки”: опрацювання проекту створення першого *спеціалізованого історичного архіву*⁶; розроблення теоретичних засад архівістики; проблеми організації архівної роботи; вимоги встановлення і законодавчого затвердження контактів між Археографічними комісіями та архівами; питання професійної підготовки архівних працівників та підвищення рівня їхньої кваліфікації; прирівняння статусу архівних працівників до відповідного статусу державних службовців; укладання повних інвентарних описів центральних архівів; створення систематичного каталогу; розроблення методик наукового описання архівних документів (з другої половини 19 ст. архівні описи почали відповідати науковим вимогам) та розв’язання дискусійних питань про найраціональніший та доцільний спосіб описання актового матеріалу; розроблення взірців “зразкового інвентарного опису” окремої актові книги, що повинні були друкуватися щорічними випусками, а потім поєднуватися в томи, до яких мали додаватися іменний та географічний покажчики⁷; експертиза архівних документів; відбір архівних документів, їх археографічне опрацювання та підготовка до публікації; архівна евристика; обстеження і складання описів документів приватних архівів; розроблення проекту організації в Києві Центрального воєнно-історичного архіву, обґрунтування його структури та функціонального призначення, розроблення принципів

класифікації документів в архіві воєнно-історичного профілю; студіювання питань палеографії, сфрагістики, філігранології; розроблення курсів лекцій та семінарів з архівознавства; вивчення історії та діяльності архівів⁸. На тлі такого розмаїття проблематики і новаторських ідей “тьмяніє” не лише все 18 ст., а й так звана “золота доба” української архівної науки.

Спірним і таким, що суперечить сучасним уявленням про генезу архівістики, є висловлювання Автора стосовно походження архівознавства як науки. “...Саме з *дипломатики*, – вказує І. Матяш, – синкретичної на перших етапах розвитку науки, що виникла *як учення про оригінальність та достовірність документальних джерел... веде своє походження архівознавство*” (с. 144). Такий підхід суголосний з ідеями автора першого в Росії курсу з архівознавства М. Калачова, для якого “архивоведение по существу было частью дипломатики”⁹.

Текст монографії не позбавлений *порушення логіки викладу, неузгодженості Авторських тез та плутанини з поняттями*. Так, на с. 56 читаємо: “Інтерес має і аналіз запозичених архівознавчою теорією *загальнонаукових логічних одиниць*. Найпоширенішим у архівознавстві В. М. Автократов вважав *джерелознавчий підхід...*”. Зовсім не аналізуючи ці загальнонаукові поняття (логічні одиниці – “інформація”, “класифікація”, “система”, “структура”, “функції” та ін.), їх пізнавальну функцію, Автор “перескакує” на джерелознавчий підхід в теорії архівознавства. Таку алогічність легко пояснити, коли звернутися до Автократовського тексту, який Автором невдало зреферований¹⁰.

Наведемо й факти неузгодженості Авторських тез. В тексті, зокрема, йдеться про тлумачення терміна “архів”. На с. 63–64 наводиться формулювання поглядів В. Татищева [у тексті – Татищева – К. К.] на архів: “*место* такое, *где государственные письма* нужные яко тайне, тако и явне *хранятся*”. Зауважимо, що таке визначення зроблене В. Татищевим у 1740-х рр. І далі, погоджуючись “зі справедливим зауваженням Т. І. Хорхордіної”, Автор визнає, “що *перша наукова дефініція терміна “архів” у значенні місця для зберігання документів* належить В. М. Татищеву” (с. 71). На с. 165, аналізуючи “De archivis Liber...” (1632 р.) Балтазара Боніфация і його погляди на архіви, І. Матяш зазначає “У своєму розумінні архіву він *спирався на визначення Сервіуса Мауріуса* [Мавра Сервія – Maurus Servius Honoratus – К. К.] “*місце, в якому зберігаються документи державного характеру*” та глосарія юристів (“*громадське сховище записів і документів*”). Виходить, що розуміння “архіву” у значенні *місця зберігання документів* сягає ще 4 ст. і початку 17 ст.

У контексті сказаного не можна оминати й *плутанину з поняттєвим апаратом*. Автор вживає словосполучення “манускриптів і рукописів”, “документів і грамот” (с. 167). Розмірковуючи над з’ясуванням “автентичності та датування документа”, Автор пише про “*елементи*

змісту печатки, як легенда, що описує її зображення, окреслює компетенцію (?) та стосунок (?) до інших печаток цього власника, вказує на топографічні, хронологічні, політичні, релігійні, звичасві елементи, та епіграф, що становить собою напис про належність печатки власнику” (с. 147).

Ще більше незрозуміння викликає підміна понять “класифікації і описання архівних документів (*le classement et l’inventaire des archives*)” поняттями “класифікації та інвентаризації архівів” (с. 195), а “класифікації документів” – поняттям “класифікації департаментських архівів” (с. 199). Зовсім заплутана ситуація склалася з Авторським “новотвором” – *реперторіями* (? – це хіба що можна назвати “експансією” чи “інтервенцією” французького “*Répertoires*”). На с. 203 так звані “реперторії” Автор називає “*простими покажчиками*”. А згадуючи про працю Марселя Бодо “*Répertoires et inventaires*” і прекладаючи її як “Реперторії та описи”, зазначає, що “він [М. Бодо – К. К.] висвітлив роботу французьких архівів зі складання й видання стислих описів і *реперторіїв*... і переконував, що *найзручнішою формою довідників є реперторії*. Відтак, пропонував відмовитися від укладання стислих описів” (с. 200). За Авторською логікою виходить, що “прості покажчики” є найзручнішою формою довідників? Очевидно, тут Автора підвело “використання *неофіційних перекладів*”. Відомо, що базовим довідником в архівах є описи. І в перекладі з французької “*Répertoires*” є *описами* на рівні архівної *одиниці зберігання* (*l'article = item = Verzeichnungseinheit*) або справи (*dossier*). Натомість *inventair* є пошуковим засобом (складовою довідкового апарату архівів), який представляє описання на рівні документа (*au niveau de la pièce*)¹¹.

Спроби теоретизування навколо питань періодизації історії архівів мали наслідком *змішування понять* “періодизація історії архівів” та “періодизація архівної справи”. Звернувшись до праць Є. Старостіна, Автор наголошує, що він “одним із перших російських істориків запропонував *власну періодизацію історії архівів, музеїв та бібліотек Західної Європи*” (с. 308) і, відкинувши марксистський та позитивіський принципи періодизації, намагаючись знайти універсальний підхід, “учений виокремив спільний для архівів, бібліотек та музеїв перший період – “практичне *архівознавство*”... Початок другого періоду – “методичне *архівознавство*”... Ознакою переходу до третього етапу – “наукового *архівознавства*” вчений вважав оформлення архівів у державну галузь управління та початок розроблення *наукових засад архівної науки* [?]” (с. 309). Вказані ознаки двох останніх періодів “розроблення методичних проблем архівної справи” та “розроблення наукових засад архівістики” є ознаками періодизації *архівної справи* (те, що наприкінці XIX – початку XX століття називалося *Архивоведѣніе* і писалося не через “ѣ”, а з двома літерами “е”).

Плутанина виявилася не лише з архівознавчим поняттєвим апаратом. Так, згадуючи публікацію В. Романовського про втрату документів старої Гетьманщини під час Глухівської пожежі 1784 р., вказує “В. Романовський на противагу усталеній думці про майже цілковите знищення “архівних багатств старої Гетьманщини” подав реєстр втрачених під час пожежі справ Генерального, Ніжинського, Стародубівського, Лубенського, Полтавського, Київського, Миргородського, Прилуцького, Переяславського, Гадяцького, Чернігівського *новиміє*” (с. 362). Насправді ж у публікації йшлося про втрату документів Архіву Генеральної військової канцелярії, яка структурно складалася з відділень чи департаментів, що звалися “повытьями”. Саме тому згадуються перелічені “*новимтя*”, а не повіти.

Перед автором, який наважується досліджувати методологію архівістики постає непросте завдання – розкрити *специфіку методології архівознавства*, дослідити ті її складові, які б увиразнили наукову сутність цієї дисципліни. Таке дослідження потребує фундаментальності формулювань, теоретичних обґрунтувань методологічних характеристик архівознавства. Йдучи уторованим шляхом саме цієї сфери теорії архівознавства¹², Автор мала сформувати власну систему поглядів, нові підходи та інтерпретації методологічних засад архівної науки. Послугуючись трактуваннями, дефініціями, почерпнутими з наукової літератури про загальнонаукові методи пізнання та методи окремих наукових дисциплін, подає перелік методів (“загальних або методів світоглядних наук”, загальнонаукових, дисциплінарних), не обґрунтовуючи *можливості цих методів* (наприклад, згадані методи індукції, дедукції, аналогій, порівняльно-історичний, моделювання) у *архівістиці*. Виклад методології зводиться до розлогих пояснень термінів і понять: “метод”, “герменевтика”, “аналіз” (ще й з відповідниками грецькою, російською, англійською та німецькою мовами !), “синтез” “абстрагування”, “аналогія”, “моделювання” (с. 120–124). Констатуючи факт застосування в архівознавстві системного аналізу в 1960-х рр. і його обґрунтування в працях російських, німецьких і польських науковців, Автор не лише не проаналізувала внесок вчених (Автократов, Воробйов, Ендерс, Навроцький) (с. 125) у обґрунтування методу системного аналізу, а й не вказала жодної з праць, присвячених цьому питанню.

Академічне видання потребує глибокої аналітики, теоретичних узагальнень. У даному випадку аналітику та теоретизування частіше підміняє виклад фактографії, не завжди дотичної до проблем теорії та методології архівознавства. Так, задекларувавши у назві параграфу 3.2 дослідити *внесок Міжнародної ради архівів у розвиток архівної теорії*, виклад матеріалу зводить до реферативного огляду питань, що розглядалися на Міжнародних конгресах архівістів. До того ж, фактографія щодо дати і місця проведення, порядку денного форумів Міжнародної

ради архівів (МРА) продубльована й у додатках (Міжнародні конгреси архівів – сс. 477–484) до монографії. Можна для прикладу порівняти інформацію про II Міжнародний конгрес архівістів у тексті (с. 396) та додатках (с. 477 – залишається лише уточнити, яке питання розглядалося на цьому конгресі: “Архіви історичних музеїв” чи “Історичні музеї при архівах”?). Однак діяльність секцій МРА, створених для досліджень та обміну інформацією в різних галузях професійної діяльності (архіви парламентів і політичних партій, архіви університетів і дослідних інститутів, нотаріальні архіви, сігіллографія та ін.), конференцій (крім CITRA), семінарів, аналіз архівної періодики та сучасних проектів МРА у партнерстві з UNESCO, IFLA, ARMA, ICOM, ICCROM та іншими організаціями залишилися на маргінесі монографічного дослідження.

Абсолютно відстороненим від проблем теорії та методології архівознавства є детальна характеристика питань, що обговорювалися на міжнародних форумах архівістів: “*ламінування* (реставрація шляхом розташування документа між двома шарами плівки із застосуванням різних видів синтетичних речовин)”, “*копіювання документів на мікроплівці, яка має срібне емульсійне покриття на целюлозно-ацетатній (вогнетривкій) основі, а найбільш зручним для відтворення документів є ролики 35 мм мікроплівки*”, (с. 400, с. 405), “*вплив технічного оснащення архівів та інтенсивного використання документів, застосування в архівах мікрофільмування, мікрофіш, виготовлення і продаж мікрокопій документів, ... видатки на виробництво мікрофільмів (оплата спеціалістам та архівістам), амортизація устаткування, витрати на зберігання контрольних копій, ... покриття коштами від продажу мікрофільмів*” (с. 412).

Поза тим, важливі теоретичні питання, розглянуті на цих конгресах МРА (“*принципи відбору документів*”, “*специфіка відбору і зберігання документів особового походження*” (с. 398), “*методологічні засади вивчення історії архівів* у виступі Л. Сандрі” (с. 406)), залишилися поза увагою або вказано, що вони мали “науковий інтерес”. На жаль, Автор не змогла узагальнити *внесок* МРА у розвиток архівної теорії, проблемно окреслити теоретичні питання, охарактеризувати еволюцію та пояснити причини зміни архівознавчої парадигми. Конспективний виклад за хронологією матеріалів про Міжнародні конгреси архівів (в основному за публікаціями у вітчизняних архівознавчих періодичних виданнях) переконує читача в тому, що саме цей “*внесок* МРА у розвиток архівної теорії” і сутність фундаментальних наукових установок на загальному тлі розвитку гуманітаристики Автору не вдалося розкрити.

Задля солідності наукового доробку Автор вдається до широких посилань на зарубіжні видання та цитування джерел мовою оригіналу. Щоправда, припускається помилка, коли це стосується передачі тек-

стів англійською, французькою та німецькою мовами (с. 37 “...theorique et pratique de la fonction **'archives'**”, слід – “...théorique et pratique de la fonction **d'archives'**”; с. 63, прим. 142 “... successots... servise”, правильно – “... successors... service”). Помилки зустрічаються й у відтворенні назв праць зарубіжних авторів: у двічі згаданій праці П.-Ф. Фурньє замість слова “видання – l'éditio” зазначено “l'ditio” (с. 76), “l'editio” (с. 195). Розкриті у назві праці Й. А. Егга імені останнього не відповідає нормам правопису: J[osef] (с. 19, прим. 1 – правильно Jos[eph], тут же неправильно вказане і місце видання: Goh~~ta~~, замість Gotha). У згаданій праці Егга помилково написано слово “Archiwissenschaft” (с. 171, замість *Archivwissenschaft*); назву “Підручника для архівіста префектур...” Е. Л. Шампольона-Фіжака відтворено як “Mannel de l'archivist” (с. 172, правильно – *Manuel*, як і зазначено на с. 191); “Les archives privées...” вказано як “Les archives privies...” (с. 73, прим. 187); у назві книги М. Дюшена про еволюцію пошукових засобів “**instruments de recherche**” архівів слово “**instruments**” помилково замінено на “**instalments**” (с. 217).

Не може не викликати питання, чому при визначенні понять “архів” та “документ” Автор апелює лише до радянського стандарту ГОСТ 16487-83 (с. 65, с. 89; на с. 65 – помилково зазначено: ГОСТ 1647-83), і жодного посилання немає на національний стандарт України ДСТУ 2732:2004 “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять”. Останній заслуговує на особливу увагу, якщо аналізувати еволюцію трактувань базових архівних термінів.

Монографія значно б виграла, якби прибрати побічну і недотичну до досліджуваної теми інформацію – розлогі коментарі хрестоматійного характеру про Аменхотепа IV (с. 66) та Візантійську імперію (с. 68), “Епос про Гільгамеша” (с. 67), доктрину Монро (с. 318), довгий перелік осіб, нагороджених премією У. Ліланда (с. 338), детальний виклад проблем мікрофотокопіювання (с. 300–301), про висоту стелажів, щоб обходитися в архівосховищах без драбин (с. 362) і т.п.

Тексту монографії, “змонтованому” методом “злиття” попередніх публікацій, вочевидь бракує *уніфікації*. Так, біографічні відомості про істориків, архівістів подаються або у підрядкових примітках (сс. 75, 101, 348, 353, 355 та ін.), або презентуються у самому тексті (сс. 24, 44, 49, 50). Не всі прізвища та імена зарубіжних архівістів вказуються латиною (див.: сс. 129, 145, 401, 415 та ін.). Є приклади, коли зазначається латиною лише прізвище архівіста (с. 101 – Camus; він же Armand-Gaston Camus – *К. К.*), або прізвища та імена подаються лише в українській транскрипції (с. 75 – **Жозеф**-Ноель де Вайї (Наталіс де Вайї) – насправді він **Жан**-Ноель – **Jean**-Noël dit Natalis de Wailly – *К.К.*; с. 23 – Жан-Марі Жозеф Артур **Жирі**, французькою мовою пишеться – Jean-Marie Joseph Arthur Giry). Тут можна закинути росіянам,

які у своїх працях не подбали про латинську транслітерацію імен та прізвищ і не передбачили, що комусь для “фундаментальних” праць знадобиться саме це!

Метод “монтування” вніс непорозуміння й у посилання на джерела та літературу. Чому, скажімо, Автор цитує канадського архівіста Ж.-П. Валло, а посилання робить на Х. Тейлора (с. 73, прим. 189), а цитуючи С. Г. Кулешова – на В. Виноградова, М. Стяжкіна та ін. (с. 136, прим. 402) ? До того ж, цитати “прив’язуються” не до конкретної сторінки вказаної публікації чи видання, а посилання робиться на працю взагалі (с. 121, прим. 354; с. 139, прим. 415; с. 191, прим. 96), що викликає небезпідставну підозру у читача або рецензента щодо ознайомлення Автора з книгою або публікацією.

Сучасні технології стають в нагоді тим дослідникам, які колись послугувалися методом “ножиць і клею”. Однак комп’ютерна техніка, сканери нерідко підводять авторів текстів, що сталося і в даному випадку. У тексті монографії згадуються “печатки ... що привішувалися до документа на *Линурі*” [с. 148, *читайте*: на шнурі – К. К.]. Є примітки, які випадково потрапили з попередніх текстів публікацій (с. 295 – прим. 8, коли поруч йде примітка 403), невірно скановані слова (с. 209 *glorieuks*, замість *glorieux* – К. К.). І що взагалі дивно – потрапляння номеру сторінки журналу в назву видання (с. 213, прим. 148 – *Actes du 120e congrès national des 64 sociétés historiques et scientifiques...* цифра “64” є номером сторінки журналу “Архіви України”, де була опублікована стаття Автора). Ці моменти можна було б обійти увагою, якби йшлося не про академічне видання.

Презентація використаних джерел: суб’єктивний фактор

Рецензована праця є класичним зразком реанімування компілятивного методу – зіставлення думок, ідей попередників без їх належного аналізу і власних настанов. Навіть сумлінне реферування окремих наукових досліджень із заданої теми не надає якісних переваг роботі. Якщо ж праці попередників зреферовано неточно та ще й з помилками, тоді чи варто говорити й про доцільність таких “досліджень”? У представленні використаних джерел нерідко присутнє довільне їх тлумачення, а то й перекручування думок попередників.

Задля наочності візьмемо спрощену і не зовсім коректну інтерпретацію Автором змісту окремих праць і важливих теоретичних положень класика російського архівознавства В. Автократова. Так, згадуючи статтю В. Автократова “Из истории формирования классификационных представлений в архивоведении XIX–XX ст.”, Автор зазначає, що він її “присвятив проблемі організації архівних фондів” (с. 297). А далі йдеться про розгляд вченим питання запровадження універсальної кла-

сифікаційної одиниці “фонд”, що стало підставою для класифікації документів за принципом походження. Поза увагою залишилися важливі спостереження В. Автократова стосовно тематичних класифікацій, їх укорінення у практику архівної роботи і “устойчивость в сознании ученых”, пояснення культу пертинентних класифікаційних схем¹³.

Викликає непорозуміння теза Автора про те, що В. Автократов убачав “сутність архівного описування – у стисканні відомостей первинної інформації для архівних довідників”, а “сенс роботи архіву в галузі використання інформації – у організації передавання інформації” (с. 298–299). Про “ступень сжатия первичной информации” В. Автократов дійсно говорив, але в контексті питання про типи довідників і, відповідно, характер описової статті – “вопрос не только уровня объекта описания, но, скорее, уровня объекта поиска и степени сжатия первичной информации в справочниках”¹⁴. За спрощеним тлумаченням важливих тез вченого не лише губиться глибина його теоретичного мислення, а й приписуються невластиві йому форми висловлювання.

Неточності спостерігаємо не лише в інтерпретації джерел, а й у їх цитуванні. “На його [В. Автократова – К. К.] думку, – пише Автор, – “об’єкт архівознавства народжується на стику сфери документостворення з архівною справою, коли усталені системи документування, втративши значну частину своїх оперативних ознак, відокремлюються від сфери управління, що їх породила”” (с. 47). Тут повна плутанина з поняттями “системи документування” та “системи документів”. Система документування – своєрідна програма документаційного забезпечення, наприклад, управління, що включає: сукупність відповідних видів документів (управлінських), з визначеними формами, реквізитами, порядком їх створення, обробки та руху. Зрозуміло, що система документування не може відокремлюватися від сфери управління, а “отпочковываться от сферы управления” можуть лише “сложившиеся системы документов”¹⁵.

Спрощеним, а відтак і неправильним, є цитування В. Автократова стосовно закономірності “постоянного повышения в составе ГАФ удельного веса документов советского периода с соответствующим уменьшением дореволюционных документов”¹⁶. І. Матяш, посиляючись на цю тезу, пише: “Закономірностями архівознавства В.М. Автократов називав такі: а) фондоутворення; б) постійне зростання в складі ДАФ документів “радянського періоду з відповідним зменшенням дореволюційних документів”” (с. 54). “Відповідне зменшення” стосувалося, за В. Автократовим, питомої ваги дореволюційних документів у складі ДАФ. На с. 156–157 Автор вказує, що В. Автократов “розглядав визначення інформації в розумінні “відображеного розмаїття реальної дійсності і форми зв’язку елементів у системі, котра спирається [?] на філософську категорію відображення””. Насправді йдеться про “опред-

еление информации как отраженного разнообразия реальной действительности и как формы связи элементов в системе, опирающееся на философскую категорию отражения”¹⁷.

Не завжди коректними є переклади текстів В. Автокротова. Так, “*вероятность актуализации* той или иной информации в целях познания прошлого”¹⁸ перекладається як “*можливість актуалізації ретроспективної інформації*”, а “*вероятностный* подход” трактується як “*можливісний підхід*” (с. 57). У Автокротова йшлося саме про *ймовірність* актуалізації: чим більша ймовірність актуалізації інформації, тим вища її цінність, причому ймовірність багаторазової актуалізації відповідно підвищує рівень цінності інформації.

Довільно інтерпретує Автор і науковий доробок В. Веретенникова. Характеризуючи його “фондову теорію”, І. Матяш зазначає: “Найзагальнішим поняттям В. Веретенников вважав “архівний матеріал”, під яким розумів багатоаспектний документальний масив, що надійшов на державне зберігання від різних *фондоутворювачів*. ... Упорядковані документи одного *фондоутворювача*, за В. Веретенниковим, набували значення архівного фонду...” (с. 356). Разом з тим, фундаментальне поняття “фондоутворювач” В. Веретенников не використовував, а оперував поняттями “історична індивідуальність”, “фундатор фонду”, “індивідуальний та громадський організм”¹⁹, “установа-фондоскладач”²⁰, або просто “установа (приватна, громадська, державна, професійна, кооперативна тощо)”, “певна особа (приватна, урядова, юридична)”²¹. Питання про укорінення і побутування в архівістиці фундаментального поняття “фондоутворювач”, запровадженого Г. С. Габаєвим на початку 1920-х рр., заслуговує на окреме дослідження. Помилково Автор тлумачить наступне: “В. М. Автократов наголошував, що сформульоване Габаєвим... поняття “фондоутворювач” було *не вузьким* поняттям воєнного архівознавства” (с. 297). Термін “вузьке/не вузьке поняття” В. Автократов взагалі не вживав, він лише констатував, що “сформульоване Габаєвим поняття “фондообразователь” *вышло за пределы военного архивоведения, получило всеобщее архивоведческое значение*”²².

Вищевикладене вкотре переконує, що презентація та інтерпретація джерел потребує ерудиції та високої професійності.

Наукова етика: усталені традиції

Авторові рецензованої монографії бракує *етичних норм у представленні праць попередників*. Так, аналізуючи творчу спадщину В. Автокротова, І. Матяш не дотримується певної дистанції. Вказівка на “*Вразливість запропонованої В. М. Автократовим*, у цілому, логічної структури полягала в тому, що він виходив із тодішньої архівної практики Радянського Союзу, *уникаючи узагальнень світового рівня*”

(с. 53–54) свідчить хіба що про зверхнє ставлення до наукового доробку вчених, які торували нелегкий шлях архівної теорії. Про теоретиків такого рівня слід писати якщо не з пієтетом, то з належним респектом.

Не обійшлося без критики праці Є. В. Старостіна “Зарубежное архивоведение: проблемы истории, теории и методологии”: “...праці бракувало цілісності концепції” (с. 308). По-перше, це ж можна закинути й Автору цієї монографії²³. По-друге, годиться демонструвати повагу не лише до більш досвідченого колеги, а й до свого “співавтора”, бо не секрет, що більшість ідей та фактографію стосовно зародження архівістики в Європі Автор запозичила саме у Є. Старостіна. З праць цього відомого московського професора списувалися перші розвідки І. Матяш, де згадувалися Раммінген, Бреннеке, Аєбтлін, Мультц, Баттеней, Мар’є та інші зарубіжні автори. Основний фактографічний матеріал щодо міжнародного архівного співробітництва узятий також у Є. Старостіна з його навчальних посібників: “Развитие международного архивного сотрудничества до Второй мировой войны” (М., 1983) та “Международные архивные организации и их деятельность” (М., 1989).

Традиційно *добрим словом* автори монографій згадують *тих, хто долучався до видання*: надавав допомогу в укладанні чи уточненні бібліографії, рецензував роботу, консультував, перекладав іншомовні тексти. Навіть визнані метри науки висловлюють подяку колегам²⁴, іноді “співавторами” своїх книжок називають студентів²⁵. Скромна згадка про те, що “в праці використано *неофіційні переклади* статей і монографій зарубіжних учених” (с. 16) з англійської, польської, французької, німецької мов не дає уявлення про роль перекладачів, бібліографів, рецензентів, які відіграли важливу роль в удосконаленні тексту рецензованої монографії. Адже завдячуючи цим “співавторам” Валдо Гиффорд Леланд²⁶ (Waldo Gifford Leland) означений тепер правильно як Уолдо Гіффорд Ліланд (с. 26), М.[onsieur] Баттеней²⁷ повернув своє ім’я Жозеф (с. 168), а Йоган Фейт (с. 76) позбувся неправильно вжитого власного імені Йозефа²⁸. Хоч, власне, і робота з іншомовними працями, і бібліографія, яка супроводжує дослідницький текст, є інтелектуальним простором лише самого Автора, який претендує на кінцевий *якісний* продукт.

Наступне некодифіковане правило стосується *укладання покажчиків*: іменних, географічних назв, предметних, змішаних. За відсутності покажчиків читачеві чи рецензентові доводиться неодноразово переглядати весь текст у пошуках конкретної інформації про особу, видання, інституцію. Саме укладання таких покажчиків унеможливило б існування в тексті даної монографії *різночитань*: **Йозеф** Фейт – **Йоган** Фейт (с. 174); Крістін Нугаре (як і має бути Christine Nougaret с. 105, с. 219) – Крістін Ногаре (с. 428); **Е. І.** Хан-Піра (с. 65) – **Е. Й.** Хан-Піра (с. 295 й ін.); Анрі **Штейн** (с. 192) – Анрі **Стейн** (с. 390); Мейснер Г. О. – **Майснер** Г.О. (с. 391–392); Б. Боніфаціо – **Б. Боніфацій** (с. 15, с. 165); Жан-П’єр Вало (с. 73) – Жан-П’єр Валло (с. 423), або

необхідності багаторазового нагадування про те, що Поль Отле є *видатний бельгійський* вчений (с. 87, 93, 113, 155).

Наприкінці монографій *традиційно* додається *бібліографічний перелік*. Прикінцева бібліографія надала б можливість Авторіві уникнути повторення довгих назв праць у тексті монографії та підрядкових примітках (с. 20, 162, 166 – назва праці Г. Аебтліна)

Усталеною традицією, якої дотримуються дослідники, є подача в тексті і примітках лише тих праць, які *особисто опрацьовані автором*. Ігнорування цього “правила доброго тону” Автором рецензованої монографії мало наслідком неправильне *відтворення назв* відомих праць. Наприклад, у назві праці Й. А. Егга “Теоретичні ідеї архівознавства” слово **Leitung** підміняється **Zeitung** (насправді йшлося про практичні Настанови/“Руководство”, а не про Газету) (с. 19, прим. 1)²⁹. Більш парадоксальна ситуація спостерігається з посиланням на багатотомну працю “Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti” (“*Діяння святих* Ордену святого Бенедикта”). У монографії назва зазначена як “Acta Ordinis S. Benedicti” і перекладається Автором як “*Акти Ордену* [?!] Бенедиктинців” (с. 167). Проект боландистів “Діяння усіх святих, яких вшановують у цілому світі” (“Acta Sanctorum quotquot in toto orbe coluntur”), Автор називає “*акта святих*” [?!] (с. 144).

Двічі згадуючи про *фундаментальну працю вчених-бенедиктинців* конгрегації Св. Мауруса [св. Мавра – *К. К.*] “Nouveau traité de diplomatique” (с. 19–20, прим. 4; с. 167), Автор не називає їх імен: Шарля-Франсуа Тустена (Charles-François Toustain) та Рене-Проспера Тассена (René-Prosper Tassin). До того ж назва праці зазначена з помилкою: “Nouveau Traite de diplomatique *theorique* [?]” (с. 20, прим. 4)³⁰.

Неправильно або неповно подані назви праць не є поодиноким явищем у рецензованій праці. Так, статтю Ш. К. Чхетії “Архивоведение, его предмет, задачи и цели” подано як “Архивоведение, его предмет и задачи” (с. 33, до того ж, вказана неповна назва періодичного видання, де була опублікована ця стаття – “Науч.-информ. бюл. [Архивного управління МВД Грузинской ССР]”). Праця Габріеля Рішу (G. Richou) “*Traité théorique et pratique des archives publiques*” при першій згадці зазначена як “*Traite* [без діакритичного знаку *accent aigu*. Ігнорування діакритичних знаків не є поодиноким випадком – *К. К.*] *historique et pratique des archives publiques*” (с. 26, порівняйте назву праці на с. 191). У назві праці *Monsieur Mariée* “*Traité des archives...*” після слів “*ordre simple*” пропущено “*laconique & constant*” (с. 169).

Свідченням того, що Автор не тримала в руках праць, на які посилається, є *помилки* у відтворенні прізвищ та імен їх *авторів*. Так, прізвище Поля Отле (Paul Otlet) вказується як “Otle P.” (с. 113, прим. 326). До того ж П. Отле названий Автором основоположником *науки про документознавство* [?! – чи науки про документ? – *К. К.*] (с. 113, прим. 327). **Якоба** Спона (Jacob Spon – Jacobi Sponii) – автора згада-

ної праці “Miscellanea eruditaе antiquitatis...” названо **Шарлем** (с. 149). Якщо Автору випало згадати про “відомого архівознавця М. **Кетана**” (с. 62), то, принаймні, слід правильно вказувати його ім'я і прізвище – Мішель **Кетен** (Michel Quéting).

Ще більше “не пощастило” двом відомим французьким архівістам – *випускницям* національної Школи хартій, яких Автор вважає *чоловіками*. Франсуаза Дюран-Еврар (Françoise Durand-Évrard) названа Франсуа Дюран-Евраром (с. 214), а визнаний міжнародний експерт з управління електронними архівами Марі-Анн Шабен (Marie-Anne Chabin) стала М.-А. Шабеном (“за влучним висловлюванням М.-А. Шабена” – с. 142).

Плутанина з іменами не обмежується лише іноземцями. Так, відомий український архівіст Віктор Олександрович Романовський постає з новим ім'ям – Володимир (с. 28), а російський архівознавець, викладач Петербурзького Археологічного інституту, автор курсу лекцій у ПАІ “Архивовѣдѣніе” Андрій Петрович Воронов³¹ названий Олександром (с. 24, не зазначені й роки життя А.П. Воронова, як це традиційно робить Автор, згадуючи інших видатних вітчизняних і зарубіжних архівознавців). Російський вчений, спеціаліст у галузі архівознавства науково-технічних і кінофотофонодокументів, автор навчальних посібників Олександр Аврамович Кузін фігурує як О. Кузик (с. 37). Залишилися російськомовні ініціали інших відомих російських істориків, архівістів: Миколи Григоровича Філіпова (**Н. Г. Філіпов** – с. 37, прим. 68), Вадима Миколайовича Самошенка (**В. Н. Самошенко** – с. 309), Валерія Олександровича Савіна (**В. А. Савін** – с. 140). Євген Старостін вказаний як **Є. Старостін**, а Євген Тарле – **Е. Тарле** (с. 9). Однак прагнення Автора “українізувати” всі імена, імена по батькові відслідковуються в тексті, на прикладі Івана Єфимовича Андреевського – Іван **Юхимович** (с. 22 та ін.).

Ми вже вказували на “небезпідставну підозру”, що відсилання до робіт зарубіжних авторів та їх переклади переносяться з російськомовних видань. Так, переклад згадуваної в монографії праці директора Національного архіву Франції Шарля-Віктора Лянгла та його співробітника Шарля Сеньобоса “*Introduction aux études historiques*” Автором здійснений за російською версією: “Вступ до вивчення історії” (“*Введение в изучение истории*”) (с. 193), хоч більш точним є український переклад назви цієї праці “*Вступ до історичних студій*”.

Непорушним правилом науковця є *посилання на використані джерела та літературу*. Однак у тексті рецензованої монографії часто ігноруються такі посилання при згадках авторів, їхніх праць, доповідей на міжнародних форумах і навіть при цитуванні чи детальному реферуванні праць (див.: сс. 416–419, 421–423, 438–455, 461–463).

При *посиланні на архівні документи* варто було б подати не лише повні назви архівів, а й *назви фондів* (сс. 317, 350–351, 353–355 та ін.),

а подеколи й назви справ, щоб читачу не довелося звертатися до архівних путівників та анотованих описів справ. Наприклад, було б цікаво дізнатися про склад документів справ 817 та 1686, оп. 1, фонду 89 Державного архіву Одеської області, які дають “ключ до розуміння [загадки особистості Теодора Рузвельта Шелленберга], пов’язаний із традиціями роду” (с. 317). “Глухі” посилання на фонди, описи та справи (с. 357, прим. 560) унеможливають персоніфікацію гострих дискусій, що точилися навколо понятійного апарату архівної науки.

Не з перших рук

Як ми уже зазначали, у Автора є схильність послуговуватися чужими ідеями чи запозичувати чийсь інтерпретації та видавати їх за свої³². Навіть поверховий зондаж свідчить про наявність неприпустимої практики плагіаторства – запозичення фрагментів творів попередників, зокрема, російських архівознавців, особливо, коли йдеться про аналіз праць німецьких, польських, французьких істориків та архівістів. Наведемо конкретні приклади:

Монографія Ірини Матяш	Праці інших науковців
<p>У квітні 1820 р. без тлумачення змісту його [терміну “<i>архівна наука</i>” – К. К.] <i>використав</i> автор однієї з перших російських концепцій архівної реформи... барон Густав Андрійович <i>Розенкамф</i>... У <i>поданому</i> ним <i>рапорті</i> щодо “<i>Плана о приведенні в лучшее устройство архивов вообще</i>” <i>управителю комісії</i> зі складання законів <i>В. П. Лопухіну</i> [Лопухіна, що очолював Комісію зі складання законів, звали <i>Петро Васильович</i> – К. К.] йшлося про необхідність “определить <i>сведущих людей</i>, кои бы могли <i>усовершенствовать себя</i> в так называемой <i>архивной науке</i>” (с. 21).</p>	<p>...<i>Плана о приведенні в лучшее устройство архивов вообще, представленного при рапорте Главноуправляющему Комиссией по составлению законов князю П. В. Лопухину бароном Г. А. Розенкамфом</i> (1820), в котром <i>содержится упоминание об “архивной науке”</i>.</p> <p>... в число безотлагательных мер, которые предлагал принять Розенкамф, фигурирует... и подбору “<i>сведущих людей</i>”, которые могли бы <i>усовершенствовать себя в архивной науке</i>.</p> <p>(Хорхордіна Т. І.)³³</p>
<p>Габаєв Георгій Соломонович (1877–1856) – нащадок старовинного грузинського роду <i>Габаєв</i> (<i>Габаонелі</i>). Закінчив Волод.-Київський [?] ³⁴ <i>кадетський корпус</i> (1895), <i>Миколаївське інженерне військово училище</i> (1898), служив у <i>саперних військах</i>. Захоплювався</p>	<p>Георгій Соломонович Габаєв (1877–1956) родився в семье провинциального офицера, происходившего из знатного грузинского рода <i>Габаєв</i> (<i>Габаонелі</i>). ... В 1895 г. <i>Габаєв</i> окончил <i>кадетский корпус</i>..., а в 1898 г. – <i>Николаевское инженерное военное училище</i>. ... Вся дальнейшая</p>

<p>воєнною історією. <u>Закінчив Петербурзький археологічний інститут (1903) зі званням члена-співробітника</u>. Належав до <u>засновників імператорського Російського військово-історичного товариства</u>, був членом його <u>Ради і Комісії з розроблення питань воєнної історіографії, помічником редактора “Журнала Императорского Русского военно-исторического общества”</u> (з 1909 р.)³⁵. Працював у <u>науково-видавничому відділі III секції ЄДАФ. 1919 р. обраний почесним членом Петроградського археологічного інституту</u>. Репресований 1930 р. (“справа істориків”), засуджений до страти [?] (с. 78, прим. 210).</p>	<p>его военная служба протекала в <u>саперных частях...</u> Габаев рано проявил интерес к военной истории. <u>Археологический институт Габаев окончил в 1903 г. со званием члена-сотрудника...</u> с особенным удовольствием воспринял в <u>1919 г. избрание почетным членом</u>. Габаев стал одним из <u>учредителей ИРВИО, вошел в его Совет и Комиссию для разработки вопросов военной историографии...</u>, являлся <u>помощником редактора «Журнала ИРВИО»</u>. С большим воодушевлением Габаев встретил формирование в конце 1918 г. при <u>III секции ЕДАФ научно-издательского отдела...</u> В него вошли военные специалисты, и среди них ... и Габаев. ...последовал третий арест Габаева [1930 г.]... Габаев привлечен по делу академика Платонова и “вообще Академии наук”. В мае 1931 г. был объявлен приговор... – десять лет концлагерей.</p> <p>(Автократов В. М.)³⁶</p>
<p>Поширені в архівознавстві також <u>методи історії</u>. Йдеться, зокрема, про <u>описовий метод...</u>, орієнтований на <u>критичну інтерпретацію подій</u>, явищ, фактів дійсності та їх наукове <u>пояснення</u>. В <u>історичній науці описовий метод дозволяє виявлення та фіксацію</u> емпіричних відомостей, їх опрацювання та <u>співвіднесення з відповідними реаліями і поняттями науки</u> (с. 125).</p>	<p>...<u>исторической науке</u> свойствен <u>описательный подход</u> к изложению исследуемого материала. Говоря так, мы имеем в виду не простую констатацию историком установленных им фактов, а их <u>критическую интерпретацию...</u> так и <u>их объяснение...</u> <u>Описательный метод исторической науки</u> предполагает <u>выявление, фиксирование</u>, первичную группировку фактов и <u>соотнесение их с соответствующими историческими реалиями...</u> и с <u>научными понятиями</u>.</p> <p>(Автократов В. М.)³⁷</p>
<p>Фурньє <u>докладно розглянув питання класифікації</u>, включно з методикою <u>розташування справ на стелажах, нумерацією та штемпелюванням...</u> Фурньє подав <u>власну класифікацію</u> можливих свідомих і несвідомих</p>	<p>Фурньє <u>подробно рассматривал вопросы классификации</u>, вплоть до <u>размещения дел на стеллажах, представления номеров и штампов...</u> ...<u>авторская [Фурньє] классификация</u> возможных <u>ошибок при публикации</u></p>

<p><u>помилки під час публікації архівних документів</u>. Серед таких було названо помилки в написанні слів, <u>пропуски, викривлення змісту слова, повтор у написанні слів, додавання (інтерполяція), свідомо зміна змісту, диттографія (подвійний набір слова)</u> (с. 195).</p>	<p><u>письменных памятников</u>: повреждение или невольное <u>искажение текста</u>, погрешности написания, перестановка слов, их замена, <u>пропуски, добавления (интерполяция), сознательное изменение смысла, диттография (двойной набор слова)</u>. (Кальсіна О. А.)³⁸</p>
<p>Ів Перотен наголошував на необхідності <u>уважно вивчити питання контролю над проведенням експертизи цінності, розробити справжню доктрину відбору, звільнивши від цієї відповідальності архівіста-виконавця. Мікрофільмування, компактні стелажі, розвиток техніки усвідомлювалися ним як важливі елементи вирішення проблеми</u>. Нагально необхідним він уважав також <u>будівництво архівних приміщень і проміжних сховищ, які швидко наповнюються і вивільняються</u> (с. 203).</p>	<p>Автор [Перотэн] считает, что необходимо <u>внимательно изучить вопрос контроля за проведением экспертизы... разработать настоящую доктрину отбора, освободив от этой ответственности архивиста-исполнителя. Микрофильмирование, компактные стеллажи, развитие техники</u> (наприклад, счетных машин) <u>осознавались как важные элементы разрешения проблемы</u>. Второе необходимое действие, по Перотэну, – это <u>строительство архивных зданий и промежуточных хранилищ</u>. По замыслу это должны быть транзитные пункты, <u>наполняющиеся так же быстро, как и освобождаемые</u>. (Кальсіна О. А.)³⁹</p>
<p>Своє розуміння принципу поваги до фондів подав Карл Лярош (Carlo Lagoche) у праці “Що означає повага до фонду? Ескіз структурального архівознавства” (“Que signifie le respect des fonds? Esquisse d’une archivistique structural[e]”, 1971). Учений вбачав у архівах <u>продукти організованої людської діяльності, спадщину діяльності організацій у всіх галузях адміністративної практики</u>. Завдання архівіста, на його думку, полягало у <u>всебічному аналізі структури установи та її розвитку в часі і просторі з метою вироблення цюнайточнішої класифікації</u> – “змальованої з існуючої системи фактів”. На його переконання <u>архівіст не з’ясовує цінність документа, лише відновлює принципи, які існували в організації</u> (с. 207).</p>	<p>...<u>работа</u> Карло Ляроша “Что означает уважение фонда? Эскиз структурального архивоведения” 1971 имеет в своей основе идею о том, что <u>архивы должны считаться наследием деятельности организаций во всех областях административной практики</u>. Архивист должен, следовательно, <u>изучить строение организации, проанализировать его со всех сторон, понять его механизм развития во времени и пространстве, по документам определить его деятельность, чтобы в классификации отразить все это как можно точнее и ближе к реальности</u>. По Лярошу, <u>архивист не судит о ценности документа, он восстанавливает те принципы, которые существовали в организации...</u> (Кальсіна О. А.)⁴⁰</p>

Бруно Дельмас ... поширив зміст цього поняття [*“нові архіви”*] на *групи документів зі специфічними носіями (“аудіовізуальні архіви”, “звукові архіви”, “усні архіви”)* та створені за допомогою нових технологій (*“інформаційні архіви”* тощо). Останні він розумів як *архіви організацій, за напрямком діяльності пов’язаних із інформатикою, або групи документів, створені за допомогою засобів інформатики (мікрофіши, оптичні диски тощо)* ... Погляди Бруно Дельмаса мали істотний вплив на формування терміносистеми для означення нових видів архівних документів і нових видів архівів (с. 210–211)

Автор [Б. Дельмас] рассматривает термины *“аудиовизуальные архивы”, “звуковые архивы”, “устные архивы”, затрагивая такие понятия “новые архивы”, “информационные архивы”*. Дельмас определяет *“новые архивы”* как естественную *группу документов, созданных с помощью новых технологий*, чаще всего на новых носителях. Автор анализирует, какой смысл обычно вкладывается в понятие *“Информационные архивы”*. Это либо *архивы организаций по роду деятельности связанных с информатикой, либо группы документов, созданные с помощью средств информатики (микрофиши, магнитные ленты, оптические диски и т.д.)*... Терминологическая работа Бруно Дельмаса имела *большое значение для приведения в порядок системы терминов, употребляемых для обозначения новых видов архивных документов и новых видов архивов*.

(Кальсіна О. А.)⁴¹

Криза об’єкта архівної науки знайшла відображення і в термінології. Типове вживання у французькій мові терміна *“архів”* в множині жіночого роду з кінця 1970-х рр. Поступово змінювалося одниную. *Бруно Дельмас* залишався прихильником *“множини”*, оскільки вважав таку форму *раціональною*, бо *документи не існують відокремлено і зазвичай зберігаються тільки разом з іншими аналогічними документами, об’єднаними за хронологічним принципом* (с. 212)

Бруно Дельмас... полагает, что *в терминологии проявился кризис объекта архивов. С конца 1970-х гг. все чаще и чаще встречается слово “архив” в единственном числе*. Так как во французском языке это слово обычно употребляется во *множественном числе женского рода*, автор считает важным посмотреть оправдано ли это новое явление... Документы, поскольку они касаются самой жизни данного лица, не имеют самостоятельного существования и обычно *не хранятся отдельно, только вместе с другими аналогичными документами, объединенными по хронологическому принципу*. Поэтому, по сложившейся во Франции традиции, Дельмас считает *более рациональным* использовать множественное число, тем самым выражая особенность этих документов по отношению к другим.

(Кальсіна О. А.)⁴²

<p>...розглядав зміни в понятті “документ” генеральний інспектор архівів Франції Жорж Вейл (<i>Georges Weill</i>) у статті “Зміни в сучасному архівознавстві”..., 1990. Виходячи з розуміння поняття “документ” як <u>послання, складеного зі знаків, за допомогою яких автор відтворює, або передає інформацію</u>, Вейл виокремлював у ньому <u>дві складові: носій та “слід”</u>. <u>Чистий носій</u>, на думку Вейла, стає документом тоді, коли <u>на ньому зафіксовано “слід”</u> ...терміну “слід” надавав значення <u>“елементів, що відбивають людський геній”</u>: <u>мову, почерк, технологію, хімічні та фізичні складові</u>, що характеризуються <u>здатністю читатися і довго-вічністю</u> (с. 213)</p> <p>Відділення архівної науки від історії... може спричинити зведення її до рівня інформаційної техніки (с. 213).</p>	<p>Проблемы терминологии рассматривает генеральный инспектор архивов Франции Жорж Вейл в статье 1990 г. “Изменения в современном архивоведении”. ...Исследование Вейла затрагивало проблему изменения понятия документа. Автор характеризует понятие “графического документа” как <u>совокупность носителя и “следа”</u>. Документ, по определению Вейла, – это <u>послание, составленное из знаков, посредством которых автор документа с помощью определенного языка воспроизводит или передает информацию</u>. Автор характеризует разнообразие видов носителей. <u>Но чистый носитель – это еще не документ</u>. Для этого необходимо, как подчеркивает Вейл, чтобы <u>на нем был оставлен след</u>, который может быть механическим, физическим или химическим по природе. След – это отражение множества <u>элементов, отражающих человеческий гений: язык, почерк, технология, химические и физические составляющие</u>. Его характеристиками автор называет также <u>читаемость</u>: <u>невооруженным взглядом или с помощью машины, – и долговечность</u>.</p> <p>(Кальсіна О. А.)⁴³</p> <p>...отделение от истории сводит архивоведение в ранг информационной техники.</p> <p>(Кальсіна О. А.)⁴⁴</p>
<p>Помітною подією у розвитку французької архівної науки став <u>підручник Е. Бастьєна з архівного права (1996)</u>. Відомий фахівець із цього питання, проф. Бастьєн детально <u>розглянув в історичному розвитку</u> процес кодифікації правових норм, пов’язаних із <u>комплектуванням архівів, забезпеченням збереженості архівних документів, використанням архівної інформації</u> (с. 216)</p>	<p><u>Э. Бастьен</u> – историк права и специалист по архивному законодательству <u>опубликовал в 1996 г. учебник архивного права</u>, в котором обобщив большой фактический материал <u>представил архивное дело в его историческом развитии</u> и современном состоянии. Для решения интересующей нас проблемы особенно важные разделы о режимах юридической защиты архивов, <u>о комплектовании и использовании</u>.</p> <p>(Агеєва В. Б.)⁴⁵</p>

Коронна метрика (Metryka Koronna)... Коронну метрику було вивезено до Росії, у XX ст. повернуто до Польщі (с. 224, прим. 174).	Коронна метрика (польск. Metryka Koronna)... К[оронну] м[етрику] було вивезено в Росію. У 20 ст. К. м. повернено Польщі. (Тищик Б.) ⁴⁶
--	--

Структура і частково зміст Додатку 2 “Тематика Міжнародних конференцій “круглого столу” архівів (МККСА)” запозичені (без посилань) з публікації французького архівіста Крістіана Гюта (Christian Gut) на сторінках журналу “Архіви України”⁴⁷.

Надмірне вживання в тексті слів і фраз типу: “вказав / вбачав / прогнозував”, “зазначив / зауважував / наголошував”, “узагальнив / висвітлив”, “розглянув / досліджував”, “охарактеризував / сформулював”, “рекомендував / запропонував”, “цікаву [?! – звороти “цікаво, що” (сс. 175, 192, 267, 455), “до речі” (с. 24) не є стандартами академічної мови] пропозицію висунув” (с. 369), “на його думку”, “особливий інтерес мають погляди”, “науковий інтерес мала доповідь”, “сміливі думки розвинула”, “цікаво, що відома праця” та ін. дає підстави для скепсису щодо власних авторських ідей.

Фактографія у дослідженні: неохайність чи незнання?

На завершення вкажемо на помилки та неточності, які з огляду на загальну ерудицію історика-архівіста, викликають запитання.

У монографії, як і у попередніх публікаціях Автора, вкотре поняття “rossica” трактується як зібрання “книг, *виданих до XIX ст. у Росії* (у тому числі *слов’янських*) у Імператорській публічній бібліотеці в Санкт-Петербурзі” (с. 83). Однак, це зовсім не так. “Rossica” – це друковані твори *про Росію іноземними мовами*, про що свідчить назва двотомного каталогу, виданого 1873 р. “*Catalogue de la section des Russica ou écrits sur la Russie en langues étrangères*”. Відділ “Rossica” в Імператорській публічній бібліотеці включав три розділи: книги, брошури з усіх галузей знань, що *стосуються Росії і видані іноземними мовами* за кордоном; книги, журнали, газети, листівки, *видані в Росії іноземними мовами; переклади творів російських авторів* (незалежно від змісту) *іноземними мовами*. Детальна інформація про відділ “Rossica” Публічної бібліотеки у Санкт-Петербурзі подається у доповіді її співробітника Д. Д. Шамрая, виголошеній 1945 р. на засіданні наукової сесії, присвяченій ролі Публічної бібліотеки в історії російської науки і культури. Доповідь опублікувала співробітниця РНБ Н. О. Грінченко⁴⁸.

Праця не позбавлена фактографічних помилок. Так, Автор зазначає, що стаття В. Автократова “Из истории централизации архивного дела в России (1917–1918 гг.)” написана серед інших його статей “упродовж 1960-х – початку 1980-х рр.” (с. 295). Однак, відомо, що ця незакінчена стаття написана 1992 р.⁴⁹ і опублікована в журналі “Отечественные архивы” за 1993 р. (№ 3–4). Помилковим є твердження, що Марбурзьку

архівну школу (Archivschule Marburg) як вищий навчальний заклад для підготовки архівістів було створено у 1820-х рр. (с. 469). Заснування цього закладу відбулося у повоєнні роки – 1949 р.

Помилковим є твердження про те, що “подібну концепцію видання [фундаментальний довідник з відомостями про джерела до історії Франції, що зберігаються в різних сховищах – К. К.] *на українських матеріалах* втілює київський професор Володимир Іконников” в “Опыте русской историографии” (с. 192). Достатньо подивитися на “Оглавление” до книги 2 першого тому “Опыта русской историографии”, де згадуються архівні зібрання Археографічної комісії та Академії наук у Санкт-Петербурзі, Історичного товариства історії та старожитностей у Москві, зібрання рукописів імператорського Російського Археологічного товариства, фамільні і приватні архіви в Росії, іноземні архіви стосовно Росії та ін.

Не завжди назви інституцій узгоджуються з певними історичними періодами їх існування. Так, створений у Москві науково-дослідний інститут документознавства та архівної справи 1966 р. називався не Всеросійським (с. 375), а **Всесоюзним**. Бібліотека Франції у 1854 р., коли зберігачем Кабінету рукописів (Cabinet des manuscrits) цієї бібліотеки був призначений Наталіс де Вайї, називалася не Національною (с. 75), а *Імператорською* (Bibliothèque impériale, змінила назву за Наполеона III (1852–1870). З 1870 р. знову називалася Національною). 1701 р. Ж. Мабійон став членом l'Académie royale des inscriptions et *médailles*, яка лише з 1816 р. стала називатися l'Académie [без *royale* – К.К.] des inscriptions et belles-lettres (с. 167).

Датою заснування Національного архіву Франції Автор називає то 1790 р. (с. 189, що і є правильною датою, точніше – 12 вересня 1790 р. – К. К.), то 1794 “25 червня 1794 р. – закон про заснування *Національного архіву* в Парижі” (с. 191). Тоді незрозуміло, чому А.-Г. Камю, за твердженням Автора, був призначений першим директором *Національного архіву* 14 серпня 1789 р. (с. 101) ?

Неправильним є поєднання двох календарних систем для позначення дати: “7 месидора 1794 року” (с. 102 – число і місяць вказані за французьким революційним календарем, а рік – за григоріанським – К. К. правильно дата відтворена на с. 56: 7 месидора II року Республіки (25 червня 1794 р.)).

У тексті помилково транслітеровані українською мовою акроніми, що позначають регіональні гілки МРА: Сарбіка, Варбіка, Сварбіка й ін. (с. 394). Подібною була б транслітерація ООН на кшталт *Юн* (United Nations) або *Оню* (Organisation des Nations unies). Згадана у тексті **Екарбіка** (? С. 394 – насправді **ESARBICA** – К.К.) є регіональною гілкою МРА не *Східної та Центральної* Африки, а *Східної та Південної* Африки, про що й свідчить абревіатура: **Eastern and Southern Africa Regional Branche International Council on Archives**. Регіональною гілкою МРА Центральної Африки є CENARBICA.

Зустрічаються помилки у назвах найвідоміших видань: “Архив югозападной России” (с. 61, до того ж відсутня й уніфікація у написанні – присутні варіанти “Россіи” і “России”); “Археографічний щорічник” (с. 383, замість “Український археографічний щорічник”).

У додаток 3, де подається перелік (у хронологічному порядку) наукових видань *органів управління* в сфері архівної справи (с. 510) включені “Студії з архівної справи та документознавства”, який є друкованим *органом УНДІАСД* (с. 515) та “Білоруський археографічний щорічник” – *друкований орган Археографічної комісії* Департаменту архівів та діловодства Міністерства юстиції Республіки Білорусь та БілНДІДАС. Неточною є вказівка на те, що журнал “Архіви України” з 1947 р. до 1965 р. виходив як “Науково-інформаційний бюлетень *Головного архівного управління*”. Нагадаємо, що управління архівною справою з 1947 р. до 1960 р. здійснювало *Управління державними архівами* НКВС УРСР, а з 1960 р. до 1974 р. – *Архівне управління* (без слова *Головне*) при Раді Міністрів УРСР. Перший номер журналу “Архіви України” як орган *Головного* архівного управління при Раді Міністрів Української РСР вийшов лише у 1974 р. (Архіви України. 1974. № 3 (125)). Республіканське Архівне управління було підпорядковане Раді Міністрів УРСР не 1961 р. (с. 374), а у червні 1960 р.

Підсумовуючи сказане, і перефразовуючи назву однієї з перших архівознавчих публікацій Автора⁵⁰, мусимо з прикрістю констатувати, що дане видання є “найнепотрібніший” посібник для студентів вищих навчальних закладів.

¹ Висловлюю щире подяку студентам групи ДМ-108 КНУКіМ заочного відділення, які подарували мені цю книжку з побажанням об’єктивно її оцінити і написати рецензію, а також співробітникам Державної наукової архівної бібліотеки за надану можливість користуватися рідкісними архівознавчими виданнями.

² Див. для прикладу: *Артамонова С.* Про реалізацію наукового проекту “Українська архівна енциклопедія” // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2009. – Т. 17. – С. 170–171; *Монько Т.* Перше універсальне архівознавче видання // Там само. – С. 166–168. Хотілося дізнатися, який же “*позаукраїнський*” резонанс мало видання архівної енциклопедії (с. 382)?

³ *Матяш І. Б.* Методологічні засади й понятійний апарат архівознавства // Український історичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 124–134.

⁴ *Климова К.* Нетеоретичні засади теорії архівознавства // Український гуманітарний огляд. – 2009. – Вип. 14. – С. 156.

⁵ *Швецова-Водка Г. М.* Документознавство. Словник-довідник термінів і понять. – К., 2011. – С. 160.

⁶ *Калакура Я., Дідун Н.* Іванішев Микола Дмитрович // Українські архівісти. Біобібліографічний довідник. Вип. I. (XIX ст. – 1930-ті рр.). – К., 1999. – С. 146–148.

⁷ *Ворончук І.* Владимирський-Буданов Михайло Флегонтович // Там само. С. 72–75. *Її ж.* Новицький Іван Петрович // Там само. – С. 242–245.

⁸ *Домарацька К.* Каманін Іван Михайлович // Там само. – С. 157–159.

⁹ *Автократов В. Н.* Теоретические проблемы отечественного архивоведения. – М., 2001. – С. 31.

¹⁰ Там само. – С. 82.

¹¹ *Abrégé d'archivistique. Principes et pratiques du métier d'archivist* Paris, 2004. – P. 153–154.

¹² *Автократов В. Н.* К вопросу о методологии архивоведения // Археографический ежегодник за 1969 г. – М., 1971. – С. 22–35.

¹³ *Автократов В. Н.* Из истории формирования классификационных представлений в архивоведении XIX–XX ст. // Археографический ежегодник за 1981 год. – М., 1982. – С. 4–5.

¹⁴ *Автократов В. Н.* Теоретические проблемы отечественного архивоведения. – М., 2001. – С. 200–201.

¹⁵ Там само. – С. 71.

¹⁶ Там само. – С. 77–78.

¹⁷ Там само. – С. 95.

¹⁸ Там само. – С. 85.

¹⁹ *Веретенников В.* Уваги з досвіду по архівному будівництву // Архівна справа. – 1925. – № 1. – С. 8, 10.

²⁰ Архівознавство. Елементарний підручник. – Х., 1932. – Ч. 1. – С. 65.

²¹ *Веретенников В.* Архівознавство: лекція 1. – Харків–Одеса, 1931. – С. 2–20.

²² *Автократов В. Н.* Жизнь и деятельность историка и архивиста Г. С. Габеева // Советские архивы. – 1990. – № 2. – С. 64.

²³ Структура монографії складається з трьох розділів: Розділ 1. Методологічні засади архівознавства (1.1. Поняття про архівознавство як науку: генеза змісту; 1.2. Об'єкт і предмет архівознавства; 1.3. Основні поняття архівознавства; 1.4. Основні принципи та методи архівознавства; 1.5. Міждисциплінарні зв'язки архівознавства); Розділ 2. Становлення та розвиток архівознавства: загальні тенденції та національні особливості (2.1. Зародження та розвиток європейської архівознавчої думки в XVI ст. – 30-х рр. XX ст.; 2.2. Розвиток архівної науки у Франції; 2.3. Розвиток архівознавства у Польщі; 2.4. Розвиток російської архівознавчої думки; 2.5. Теодор Р. Шелленберг та розвиток архівознавства у США; 2.6. Розвиток архівознавства на теренах України); Розділ 3. Роль міжнародних архівних установ та організацій у розвитку архівознавства (3.1. Започаткування міжнародної співпраці архівістів: наукова складова; 3.2. Міжнародна рада архівів: внесок у розвиток архівної теорії; 3.3. “Colloquia Jerzy Skowronek dedicata” (“Сковронеківські читання”): архівознавчі форуми країн Центральної та Східної Європи); Висновки (до питання про періодизацію архівної науки).

²⁴ *Бездрабко В. В.* Історія науки про документ, або відкриття відомого. – К., 2011. – С. 10.

²⁵ *Яковенко Н.* Вступ до історії. – К., 2007. – С. 13.

²⁶ *Матяш І. Б.* Поняття про архівознавство як науку: генеза змісту // Архіви України. 2010. – № 1 (267). – С. 57.

²⁷ *Матяш І. Б.* Методологічні засади й понятійний апарат архівознавства. – С. 124.

²⁸ Там само. С. 125.

²⁹ *Oegg Josef Anton.* Ideen einer Theorie der Archivwissenschaft. Zur **Leitung** der Praxic bey der Einrichtung und Bearbeitung der Archive und Registraturen. – Gotha, 1804. – XVIII, 134 s.

³⁰ Повна назва першого тому цього твору така: Nouveau traité de diplomatique, ou l'on examine les fondemens de cet art: on établit des regles sur le discernement des titres, et l'on expose historiquement les caractères des bulles pontificales et des diplômes donnés en chaque siècle avec des éclaircissemens sur un nombre considerable de points d'histoire, de chronologie, de critique & de discipline, & la réfutation de diverses accusations intentées contre beaucoup d'archives célèbres, & sur tout contre celles des anciennes églises.

³¹ Воронов Андрій Петрович (1864–1912) відомий історик-краєзнавець, дослідник історії Олонецького краю, архівіст. Див.: Н. Ш[айжин]. *Андрей Петрович Воронов [Некролог]* // Памятная книжка Олонецкой губернии на 1912 год. Приложения. Летопись. Петрозаводск, 1912. С. 85–88; *Приселков М. Д.* Памяти А. П. Воронова // Педагогический сборник при Главном управлении военно-учебных заведений. – СПб., 1912. – № 6. – С. 697–700.

³² Див.: *Климова К.* Нетеоретичні засади теорії архівознавства. – С. 151–154.

³³ *Хорхордина Т. И.* История архивоведческой мысли России: генезис становление и развитие (середина XIX – начало XX вв.) / Автореф. дисс...доктора ист. наук. – М., 2004. – С. 32, 37.

³⁴ Назва Володимирського Київського кадетського корпусу писалася без дефіса (Київському кадетському корпусу присвоєно ім'я вел. кн. Володимира Олександровича).

³⁵ Журнал ИРВИО став виходити з 1910 р.

³⁶ *Автократов В. Н.* Жизнь и деятельность военного историка и архивиста Г. С. Габаева (1877–1956) // Советские архивы. – 1990. – № 1. – С. 63–65, 71; № 2. – С. 68.

³⁷ *Автократов В. Н.* К вопросу о методологии архивоведения // Археографический ежегодник за 1969 г. – М., 1971. – С. 25.

³⁸ *Кальсина Е. А.* Французское архивоведение: история, теория, методология: конец XIX века – XX век. Дисс. ...канд. ист. наук. – М., 2004 // <http://www.dissersCat.com>

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ *Агеева В. Б.* Концепция “национального достояния” во французском архивоведении XVIII–XX веков: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – М. 2008. Введение // <http://www.dissersCat.com>

⁴⁶ *Тищик Б.* Коронна метрика // Українська архівна енциклопедія. – К., 2008. – С. 527.

⁴⁷ *Гют Крістіан.* Міжнародна конференція “Круглого стола архівів” (1954–1974 рр.) // Архіви України. – 1975. – № 4. – С. 81–88.

⁴⁸ *Шамрай Д. Д.* Коллекция “Россика” в Публичной библиотеке и проблемы ее собирания и изучения / Публ. Н. А. Гринченко // Публичная библиотека и культура. Три века истории: док., материалы, исслед. – СПб.: Изд-во РНБ, 2006. – С. 185–211.

⁴⁹ *Автократов В. Н.* Теоретические проблемы отечественного архивоведения. – С. 313.

⁵⁰ *Матяш І. Б.* “Найпотрібніший підручник для всіх архівних робітників” (Українська архівна періодика 20–30-х років) // Студії з архівної справи та документознавства. – 1996. – Т. 1. – С. 30–42.